

تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری

تألیف: دکتر مهدی شریعتمداری

عضو هیات علمی سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی
و رئیس مرکز مطالعات و آموزش نیروی انسانی منطقه هشت دانشگاه

سرشناسه	: شریعتمداری، مهدی
عنوان و نام پدیدآور	: تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری/تالیف مهدی شریعتمداری.
مشخصات نشر	: تهران: کوهسار، ۱۳۸۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۰ص: جدول، نمودار.
شابک	: 978-964-7652-48-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
پادداشت	: واژه نامه.
پادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۲۵-۲۵۰.
موضوع	: روان شناسی -- تحقیق
رده بندی کنگره	: ۱۳۸۸ ت ۳۷ ش ۵/۵ BFV۴
رده بندی دیویی	: ۱۵۰/۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۷۲۱۳۷۷

انتشارات کوهسار

تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری

مؤلف: دکتر مهدی شریعتمداری

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه	چاپ اول - کوهسار ۱۳۸۸	ناشر: انتشارات کوهسار
قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال	چاپ و صحافی: آیندگان - نوین	لیتوگرافی: زاویه نور

ISBN 978-964-7652-48-3

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۶۵۲-۴۸-۳

مرکز پخش: تهران - خیابان انقلاب - خیابان منبری جاوید (اردیبهشت)
ساختمان دانشجو - پلاک ۲۲۳ - طبقه اول - مؤسسه کتاب فرآیند (کوهسار)

تلفن: ۶۶۹۵۶۰۶۹ - ۶۶۴۹۴۵۴۱ - ۶۶۴۱۷۴۲۵ دورنگار

www.farayandketab@yahoo.com

ذهن ما باغچه است

گل در آن باید کاشت

و نکاری، گل من

علف هرز در آن می‌روید

قیمت کاشتن یک گل سرخ

کمتر از قیمت برداشتن هرزگی آن علف است.

تقدیم به او که مرا آفرید
و آنها که بودند تا گشتیم پدید
و ایشان که دادند از علم بر من نوید
و مائیکه داریم عشق و امید
و شما اکنون ...

تقدیم به پدر و مادر عزیزم که
وجودشان برایم همه عشق است و
وجودم برایشان همه رنج،
توانشان رفت تا به توانایی رسم و
مویشان گرد سپیدی گرفت تا
رویم سپید بماند.

تقدیم به همسر مهربانم که همسفر زند گیم است
و در راه پیشرفتم تلاش بیشمار می نماید.
و دو خواهرزاده عزیزم صبا و پرهام
و تقدیم به تمامی کسانی که فروغ نگاهشان و
گرمی کلامشان روشنی رویشان
سرمایه‌ی جاودان زندگی من بوده است.

فهرست

صفحه	عنوان
۱۷	پیشگفتار

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱۹	مفهوم و فلسفه تحقیق علمی
۲۰	تعریف نظریه
۲۱	ویژگی های نظریه
۲۲	انواع نظریه
۲۲	الف) نظریه صوری
۲۳	ب) نظریه قیاسی
۲۳	ج) نظریه تقلیلی
۲۵	د) نظریه تجربیدی
۲۶	نقش نظریه در تحقیق
۲۹	رابطه نظریه با دیگر اصطلاحات و مفاهیم
۳۰	۱. دیدگاه و نظریه
۳۱	۲. مفهوم و نظریه
۳۱	۳. توصیف، تبیین و نظریه
۳۲	۴. قانون و نظریه
۳۲	۵. نمونه و نوع اجتماعی و نظریه
۳۳	۶. فلسفه اجتماعی و نظریه

۳۳	۷. رابطه فرضیه و نظریه
۳۴	۸. پیش‌بینی و نظریه
۳۴	۹. پارادایم و نظریه
۳۵	۱۰. روش‌شناسی و نظریه
۳۵	۱۱. روش و نظریه
۳۵	۱۲. الگو(مدل) و نظریه
۳۵	۱۳. نظریه و فراتنظریه
۳۷	مفهوم تحقیق
۳۹	هدف تحقیق علمی
۴۱	ویژگی‌های تحقیق علمی
۴۷	ویژگی‌های تحقیق از نظر جان بست

فصل دوم: روش‌های تحقیق

۴۹	انواع روش‌های تحقیق
۴۹	الف. کاوش
۵۰	ب. توصیف
۵۰	ج. پیش‌بینی
۵۱	د. تبیین و کنترل
۵۱	ه. عملی

انواع تحقیقات علمی.....	۵۲
۱. انواع تحقیق از نظر هدف.....	۵۲
۱.۱. تحقیقات بنیادی.....	۵۲
۱.۲. تحقیقات کاربردی.....	۵۴
۱.۳. اقدام پژوهشی یا تحقیق علمی.....	۵۶
۲. تحقیقات علمی براساس ماهیت و روش.....	۵۷
۲.۱. تحقیق تاریخی.....	۵۷
مراحل تحقیق تاریخی.....	۵۹
ویژگی های تحقیق تاریخی.....	۶۱
منابع تحقیق تاریخی.....	۶۴
نقد و بررسی سندیت و اعتبار داده های تاریخی.....	۶۶
۲.۲. تحقیق توصیفی.....	۷۱
مراحل تنظیم تحقیق توصیفی.....	۷۳
انواع تحقیقات توصیفی.....	۷۴
۲.۳. تحقیق همبستگی یا همخوانی.....	۷۸
مزایا و موارد استفاده از روش همبستگی.....	۸۰
محدودیت روش تحقیق همبستگی.....	۸۱
۲.۴. تحقیق علی یا پس از وقوع.....	۸۳
نقایص تحقیق علی یا پس از وقوع.....	۸۴

- ۸۵ مراحل انجام یک تحقیق علی یا پس از وقوع
- ۸۸ ۲.۵. تحقیق تجربی حقیقی

فصل سوم: انتخاب و تعیین موضوع تحقیق

- ۹۱ مسأله تحقیق
- ۹۱ ویژگی‌های یک مسأله تحقیق
- ۹۳ منابع و مراجع طرح مسأله تحقیق
- ۹۴ الف) کنجکاوی
- ۹۴ ب) تجارب شخصی
- ۹۴ ج) مطالعات آثار مکتوب
- ۹۵ د) منابع شفاهی
- ۹۵ ه) متقاضیان تحقیق
- ۹۶ اشتباهات معمول و رایج در تنظیم مسأله تحقیق
- ۹۶ روش نگارش مسأله تحقیق
- ۹۷ متغیر
- ۹۸ طبقه‌بندی متغیرها از نظر نقش آنها در تحقیق
- ۹۸ الف. متغیر مستقل یا تأثیرگذار
- ۹۹ ب. متغیر وابسته یا تأثیرپذیر
- ۹۹ ج. متغیر تعدیل کننده

۱۰۰.....	د. متغیر کنترل
۱۰۱.....	ه. متغیر مزاحم یا مداخله گر
۱۰۳.....	روش های برای کنترل متغیرهای ناخواسته
۱۰۵.....	متغیر کمی و کیفی
۱۰۵.....	متغیر گسته و پیوسته

فصل چهارم: تدوین فرضیه

۱۰۷.....	تدوین فرضیه
۱۰۸.....	فرضیه
۱۱۰.....	انواع فرضیه
۱۱۰.....	الف. فرضیه تحقیقی
۱۱۱.....	ب. فرضیه آماری
۱۱۱.....	فرضیه تحقیق
۱۱۱.....	فرضیه صفر
۱۱۳.....	نقش فرضیه در تحقیق
۱۱۵.....	نکات قابل توجه پیش از نگارش فرضیه
۱۱۵.....	ملاک های تدوین فرضیه

فصل پنجم: روش های نمونه گیری

۱۱۹	اهمیت نمونه گیری در پژوهش علمی
۱۲۰	جامعه آماری
۱۲۲	نمونه آماری
۱۲۴	نمونه گیری
۱۲۴	اهداف و دلایل نمونه گیری
۱۲۵	انواع نمونه و روش های انتخاب آن
۱۲۵	۱. انواع نمونه گیری غیراحتمالاتی
۱۲۶	۱.۱. نمونه انباشته
۱۲۷	۱.۲. نمونه قضایوتی یا هدفمند
۱۲۸	۱.۳. نمونه داوطلبانه
۱۲۸	۱.۴. نمونه با جایگزینی تصادفی
۱۲۹	۱.۵. نمونه گیری سهمیه ای
۱۳۰	۲. انواع نمونه گیری احتمالاتی
۱۳۰	۲.۱. نمونه گیری تصادفی ساده
۱۳۷	۲.۲. نمونه گیری تصادفی منظم یا سیستماتیک
۱۳۸	۲.۳. نمونه گیری تصادفی طبقه ای
۱۴۱	۲.۴. نمونه گیری تصادفی ناحیه ای یا خوشه ای
۱۴۳	حجم یا اندازه نمونه

عوامل مؤثر در تعیین حجم یا اندازه نمونه.....	۱۴۵
الف) اهداف تحقیق.....	۱۴۸
ب) روش دقیق و روش های آماری وابسته به آن.....	۱۴۸
ج) امکانات مالی و زمانی محقق.....	۱۴۹
د) حجم جامعه مادر.....	۱۴۹
ه) نحوه کنترل متغیرهای ناخواسته.....	۱۴۹
و) میزان تأثیرپذیری متغیر وابسته از متغیر مستقل.....	۱۵۱
ز) درصد خطاپذیری در نتایج.....	۱۵۱
ح) ناهمگونی شدید متغیرها و عوامل مورد مطالعه در جامعه آماری.....	۱۵۲
ط) میزان پایایی وسایل اندازه گیری متغیر وابسته.....	۱۵۲
ظ) تقسیم گروه ها به زیر گروه های دیگر.....	۱۵۳

فصل ششم: ابزار جمع آوری اطلاعات

ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات.....	۱۵۵
طبقه بندی ابزار اندازه گیری و گردآوری اطلاعات.....	۱۵۵
الف. ابزارهای استاندارد یا میزان شده.....	۱۵۵
ب. ابزارهای محقق ساخته.....	۱۵۵
ابزارها و مقیاس های اندازه گیری.....	۱۵۷
۱. مقیاس اسمی.....	۱۵۸

۲. مقیاس ترتیبی یا رتبه‌ای ۱۵۹
۳. مقیاس فاصله‌ای ۱۶۱
۴. مقیاس نسبی ۱۶۱
- مقایسه مقیاس‌های اندازه‌گیری با یکدیگر ۱۶۳
- روایی و پایایی ابزار سنجش ۱۶۴
- عوامل منفی تاثیرگذار بر پایایی و روایی ابزار سنجش ۱۶۷
۱. تعریف نشدن اصطلاحات ۱۶۷
۲. عدم توجیه پرسشگران ۱۶۸
۳. عدم تجانس و همگونی پاسخگویان ۱۶۸
۴. تغییر شرایط و زمینه‌های اجرای پرسشگری ۱۶۹
۵. وضعیت ظاهری و درونی ابزار ۱۶۹
۶. عدم تناسب مراحل مختلف فرآیند تحقیق ۱۶۹

فصل هفتم: روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

- روش‌های جمع‌آوری اطلاعات ۱۷۱
۱. جمع‌آوری اطلاعات از طریق استفاده از کتابخانه ۱۷۳
- اسناد عمده در مطالعات کتابخانه‌ای ۱۷۴
- الف. داده‌های موجود در اسناد مرتبط با تحقیق‌های گذشته ۱۷۴
- ب. نشریه‌های رسمی دولتی ۱۷۴

ج. آمارنامه‌های رسمی و غیررسمی	۱۷۴
د. مدارک و اسناد سازمانی و دولتی	۱۷۵
ه. منابع علمی	۱۷۵
نکات قابل توجه در بکارگیری مدارک و اسناد	۱۷۶
۲. روش‌های میدانی	۱۷۶
الف. روش مصاحبه	۱۷۷
مراحل انجام مصاحبه	۱۷۸
انواع مصاحبه	۱۸۰
الف. مصاحبه منظم	۱۸۰
ب. مصاحبه آزاد	۱۸۱
مصاحبه را از نظر هدف و روش	۱۸۲
محاسن روش مصاحبه	۱۸۴
معایب روش مصاحبه	۱۸۵
نکات مورد توجه در بالا بردن اعتبار روش مصاحبه	۱۸۶
ب. روش مشاهده	۱۸۹
انواع مشاهده	۱۹۰
الف) مشاهده سطحی یا آزاد و مشاهده دقیق یا منظم	۱۹۰
ب) مشاهده با مشارکت و یا بدون مشارکت محقق	۱۹۱
ج) مشاهده طبیعی و مشاهده غیرطبیعی	۱۹۳

- (د) مشاهده آشکار و مشاهده پنهان..... ۱۹۳
 (ه) مشاهده مستقیم و مشاهده غیرمستقیم..... ۱۹۴
 عوامل مؤثر در مشاهده..... ۱۹۴
 ۱. تعصبات و تمایلات مشاهده گر..... ۱۹۴
 ۲. ویژگی های فردی مشاهده گر..... ۱۹۵
 ۳. عوامل محیطی تأثیر گذار بر محیط..... ۱۹۵
 ۴. دانش و آگاهی مشاهده گر از موضوع مورد مشاهده..... ۱۹۶
 ۵. تمایلات مشاهده کننده..... ۱۹۶
 محاسن روش مشاهده..... ۱۹۶
 معایب روش مشاهده..... ۱۹۷
 نکات مورد توجه در بالا بردن اعتبار روش مشاهده..... ۱۹۷
 ج. جمع آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه..... ۲۰۱
 انواع پرسشنامه..... ۲۰۲
 الف. پرسشنامه های منظم یا بسته..... ۲۰۲
 الف. پرسشنامه های آزاد یا باز..... ۲۰۳
 طبقه بندی پرسشنامه ها بر اساس نحوه اجرا..... ۲۰۴
 مقایسه پرسشنامه های باز و بسته..... ۲۰۵
 نکاتی مورد توجه در جهت بالا بردن اعتبار پرسشنامه..... ۲۰۷
 محاسن پرسشنامه..... ۲۰۹

۲۱۰ معایب پرسشنامه

فصل هشتم: تهیه گزارش تحقیق

۲۱۱	 اصول تنظیم و تدوین مطالب در گزارش تحقیق
۲۱۳	 جلد
۲۱۴	 صفحه عنوان
۲۱۴	 پیشگفتار، تشکر و قدردانی
۲۱۵	 صفحه تأییدیه
۲۱۵	 چکیده
۲۱۶	 فهرست مطالب
۲۱۸	 فهرست جدول ها و نمودارها
۲۱۹	 فصل اول: طرح تحقیق
۲۲۰	 عنوان تحقیق
۲۲۱	 مقدمه یا تاریخچه مختصر از موضوع تحقیق
۲۲۱	 تعریف موضوع تحقیق
۲۲۱	 هدف یا هدف های کلی و آرمانی تحقیق
۲۲۲	 هدف ها، فرض ها یا سؤال های ویژه و عینی تحقیق
۲۲۲	 روش انجام تحقیق
۲۲۲	 اهمیت و ارزش تحقیق

۲۲۳	محدودیت‌های تحقیق.....
۲۲۳	تعریف واژه‌ها یا اصطلاحات.....
۲۲۳	فصل دوم: سابقه موضوع تحقیق.....
۲۲۵	فصل سوم: روش تحقیق.....
۲۲۵	روش تحقیق.....
۲۲۵	آزمودنی‌ها و چگونگی روش گزینش آنان.....
۲۲۶	روش جمع‌آوری اطلاعات و نوع وسیله جمع‌آوری.....
۲۲۶	متغیرهای مستقل و وابسته.....
۲۲۷	روش آماری.....
۲۲۷	فصل‌های چهارم و پنجم: یافته‌ها و تحلیل آنها.....
۲۲۸	فصل ششم: خلاصه تحقیق و پیشنهادها.....
۲۲۸	خلاصه تحقیق.....
۲۲۹	پیشنهادها.....
۲۲۹	فهرست منابع.....
۲۳۰	پیوست.....
۲۳۱	واژه‌نامه.....
۲۴۵	منابع و مأخذ.....

پیشگفتار

تحقیق و پژوهشی برای آگاهی و شناخت مجهولات و پی بردن به مسائل ناشناخته صورت می گیرد. در انسان میل به دانستن و کشف حقایق حالت فطری داشته و همین امر یکی از عوامل مؤثر در پیشرفت امر تحقیق و ایجاد روش های مختلف تحقیق بوده است. انسان همواره برای رسیدن به مقصود و حل مشکلات، راه های مختلف را تجربه می نماید و مناسب ترین راه و روش را انتخاب می کند. یادگیری روش های تفکر پژوهشی مستلزم تلاش و کوشش فراوان است. نگارنده در این کتاب سعی نموده تا مباحث بنیادی فرایند پژوهش و اصول و روش های مهم آن را در نه فصل به یانی ساده و روان و با ذکر مثال های عملی برای محققان مطرح نماید و در عین حال فراگیران را در رسیدن به حقیقت مسائل و درک مهارت پژوهشی یاری نماید. کتاب حاضر تحت عنوان تحقیق و پژوهش در علوم رفتاری در هشت فصل به شرح ذیل تدوین شده است:

فصل اول: کلیات و مفاهیم، شامل: مفهوم و فلسفه تحقیق علمی، تعریف نظریه و ویژگی های آن، انواع نظریه، نقش نظریه در تحقیق، رابطه نظریه با دیگر اصطلاحات و مفاهیم، مفهوم تحقیق، هدف تحقیق علمی، و ویژگی های تحقیق علمی.

فصل دوم: روش های تحقیق، شامل: انواع روش های تحقیق، انواع تحقیق از نظر هدف (تحقیقات بنیادی، تحقیقات کاربردی، اقدام پژوهشی) و تحقیقات علمی براساس ماهیت و روش (تحقیق تاریخی، تحقیق توصیفی، تحقیق همبستگی، تحقیق علی، تحقیق تجربی).

فصل سوم: انتخاب و تعیین موضوع تحقیق، شامل: مسأله تحقیق، ویژگی های یک مسأله تحقیق، منابع و مراجع طرح مسأله تحقیق، اشتباهات معمول و رایج در تنظیم مسأله تحقیق، روش نگارش مسأله تحقیق، متغیر، طبقه بندی متغیرها از نظر نقش آنها در تحقیق، روش های کنترل متغیرهای ناخواسته، متغیر کمی و کیفی، و متغیر گسسته و پیوسته.

فصل چهارم: تدوین فرضیه، شامل: تدوین فرضیه، انواع فرضیه، فرضیه تحقیق، فرضیه صفر، نقش فرضیه در تحقیق، نکات قابل توجه پیش از نگارش فرضیه، و ملاک‌های تدوین فرضیه.

فصل پنجم: روش‌های نمونه‌گیری، شامل: اهمیت نمونه‌گیری در پژوهش علمی، جامعه و نمونه آماری، اهداف و دلایل نمونه‌گیری، انواع نمونه و روش‌های انتخاب آن، حجم یا اندازه نمونه، و عوامل مؤثر در تعیین حجم یا اندازه نمونه.

فصل ششم: ابزار جمع‌آوری اطلاعات، شامل: ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات، طبقه‌بندی ابزار اندازه‌گیری، ابزارها و مقیاس‌های اندازه‌گیری و مقایسه با یکدیگر، روایی و پایایی ابزار سنجش، و عوامل منفی تأثیرگذار بر پایایی و روایی ابزار سنجش.

فصل هفتم: روش‌های جمع‌آوری اطلاعات، شامل: جمع‌آوری اطلاعات از طریق استفاده از کتابخانه، روش مصاحبه، روش مشاهده، روش پرسشنامه.

فصل هشتم: تهیه گزارش تحقیق، شامل: اصول تنظیم و تدوین مطالب در گزارش تحقیق و رساله تحقیق.

با همه تلاش و دقتی که برای فراهم ساختن این کتاب به‌عمل آمده است، بی‌تردید کتاب فوق نمی‌تواند از لغزش و اشتباه عاری باشد. پیشاپیش از کلیه اساتید و صاحب‌نظرانی که اینجانب را با پیشنهادهای خود جهت افزایش محتوای علمی کتاب در چاپ‌های بعدی راهنمایی خواهند نمود، سپاسگزاری می‌نمایم.

دکتر مهدی شریعتمداری

عضو هیات علمی سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی

و رئیس مرکز مطالعات و آموزش نیروی انسانی منطقه هشت دانشگاه

خردادماه ۱۳۸۸